

— Հ. Լ. Ֆիլիքոսի մէջ ամխաճանքի մը բռնակիրը
նոյն գաւառին մէջ յետ սուգ բերաւ։ Ամխազոյ-
ձաց դրօնիէ ամեն ընտանիքն իր մէջէն անձ մը
կորսնցուց։ Քանի մ'ընտանիք ալ իրենց մէջ զբա-
նուող Լրիկ մարդկան ամենը կորսնցուցին, այս
ինքն չայլն եւ 3 կամ 4 որդիքը։ Անոցա 20ին
կամ ցուցոյ մը 155 հոգւոյ անունները կը բա-
ժանդակէ, որոնք ողջ ողջ ամխաճանքին մէջ թա-
ղանցան. շատերն ալ կորսուած են եւ ինչ ը-
լաւինն յայտնի չէ։ Թէպէտ եւ աս գծաթախու-
թիւներ ժամը 12ին պատահէցաւ, բայց մինչեւ
ժամը 4 ազատութեան փորձ մ'ընելը կարելի չէր։
12 քաջ մարդկներուն ըրած արարաբոյ կարգի
շանքովն որոնք կեանքերնին փառնդի գնելով բռ-
ցիրու եւ թանձր մախի մէջ ամխաճանքին ամեն
կողմը պարտեցան, 19 հոգի մահաւանդ տղատե-
ցան։ Բայց փերլապէս աս քաջերն տիպաւեցան
երթմաղով ստառկապով բոցերէն փախչել եւ գուրս
եղել։ Արակը մարեւն ուրիշ կերպով կարելի չէ-
ղաւ, բայց եթէ հոնքին ամեն ծակերը գոցելով
Քանի մ'օր ետքը հանքին մէջ մնացած 180ի չափ
դորեաւորաց մարմինը կամ սկրնները դուրս հա-
նելու փորձ պիտ'որ բռայ։

դասիւններն Գեղ. երբոր աս ժայտը մտնուած տեւաւ: ճեպով մը թիւերը նետելով մէկ ուստուսով անոր վրան ցատկէջ, եւ ինքը զինքն ապաւնց, միւսները չկրնային իրեն ուղի շատ շարժիլ, եւ նաւակը մերկին բռնութենէն նորէն ափքներու մէջ տարաւեցաւ:

Երգէն Տորի չկայ գրուելէ թէ ինչպէս խաբուած կրիսէրն ինքը զինքը նոր վաւարի մը մէջ եւ ափքներուն ձեռքը խափառելու տարիտաւած տեսնելով կատարաւ թեւէն եւ վախէն սկսաւ սոսկալի կաշմախառ ունեղ: Գաւթիւնս ինչպէս զնայ իր զինքերն ասաւ եւ դարձաւ, որ քարծր անդէ մը տաւանող նաւակին վախճանը դիտէ: Երկայն տաւն ափքներէն տագին անգին տաւանեւ լին ետքը, վերջապէս Տորի գաղթելով կրցաւ ցամաք մերձենալ: Կառավարը զայրանալէն գողգողալով՝ ամենէն աւելի աս անգամ վրէժիմդրու լինան ծարաւած՝ Տորի թէ նաւէն դուրս ելաւ հապճեպով Աղբորի գարձաւ, որպէսզի հրաման տայ, որ շատով ամեն տեղ Գեղը փնտաւել: Իսկ Գեղ լեռնային ճամբաւ մը վրայ, ուստի որ ինքը պիտի անցնէր, այնպիսի տեղ մը պահաւորեցաւ, որ կարենայ զինքը տեսնալ առանց իրմ տեսնուելու: Երբոր մտիկեցաւ կատարի ձայն մը լսեց, որն որ ասանկ կը կոչէր, ինչէն անգուցնելու խորն ու մասնէ լսեց, զինքը դուրս պիտի հանեմ: Այդ պիտի կարենայ զինքը ձեռքէն յափշտակել, եւ անորով ժաշ մը իմ վրէժիմդրութեան փափաքս պիտի կշտացնէ: Գաւթիւնս աս անգուցն բողբոջան վրայ զայրանալով, Ո՛ր բարբառս, կանչեց՝ դարան մտած տեղէն: Ըսէ, նախ դան մեռիր: Եւ պիտի նկատ մը նետելով զինքը տնջունջ գետին պատկեցուց: Այսպէս մնաւ հրէշը, դարհուրելի օրինակն անգուցնելու, եւ իրեն մնաւ տեղը, ինչպէս նաեւ ան ժողովն վրայ, որ որ Գեղ իր ազատութիւնը գտած էր, երկու մտաւաններ կանգնուեցան, որոնք մշտնջենաւոր յիշատակի համար մնաւ: Հիման ալ գետ կը մնան:

ԳՈՒԼՈՐ ԿԱՅՈՎ ԼՈՒՍՈՐՈՐՈՐԻՆԸ

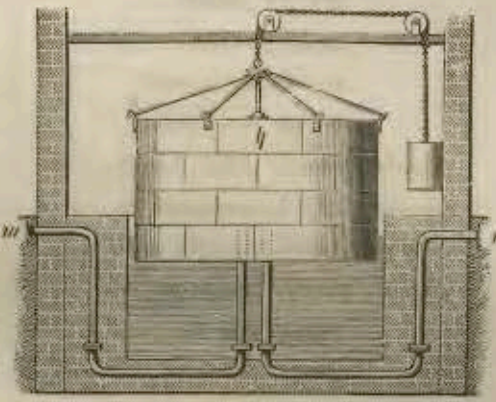
որովհետեւ մեզի սովոր առաւ լուսաւորութեան կազմի վրայ խոսելու, լուսաւորութեան խոսքերնիս եւ տեսնելը թէ աս կազմ մեծ քանակութեամբ ինչպէս կը պատրաստեն:

Երկու երեք գլխաւոր գործարարներն ունի հանել, մաքրել ու ժողովել: Եթէ Երկրէն հանուելու ըլլայ՝ մաքրելու գործողութիւնը բացը կը մնայ. բայց թէ որ ածխաքարներէ (հանքային ածուխ) կամ լոթիքի հանելու ըլլանք՝ երաւ կազմ պէտք է որ մաքրուի, որովհետեւ ածխաքարներուն մէջ ջրածինն ու ածխածինն գտնուած իրար արտա, ածխոյ թիւն, ջրածինքան թիւն (ափս խորտակելիքը), յորակածին, աւախի կազ, եւ այլն, կը գտնուին: Եթեպայտներուն մէջէն ամենէն աւելիք Անգլիային է: Ուստի ինչեւ ինչ ածխաքար՝ երկաթէ հաւեմաձեւ գլաններու կամ գլանաձեւ կախաններու մէջ կը լեցնեն, որոնք փական մը մէջ անանկ հաստատուած են որ շորս կողմանէ կը ապրնան. ածխաքարը աս գլաններուն մէջ դնելէն ետեւ աղէկ մը կը գողեն՝ որ դրսի սղին հետ հաղորդութիւն չունենան: Աս գլաններուն վրայ (որոնք հասարակօրէն մէկ փական մէջ հինգ հատ կը ըլլան) երկաթէ խողովակներ խափուած անցուած են որոնք կ'երկնան ուրիշ երկաթէ մեծ գլանի մը հետ կը միանան. աս ալ ուրիշ խողովակներու հետ կը հաղորդուի: Փռուղ աղէկ մը փառելէն ետեւ 5-8 Ժամ սաստիկ տաքութեան մէջ կը ձգուի. աս վիճակիս մէջ կը սկսի ածխաքարը իր մասանցը լուծուիլ, որոնք կազաձեւ կ'ըլլան վերը յիշուած մեծ գլանին մէջ կ'երկնան, որ մաս մը իրեն կուպը կը նստի ու դուրս կը վազէ ու մէկալ կաղերը զանազան արալ խողովակներէ անցնելով՝ որոնք խառնուցիչ կը կոչուին, իրենց ջրային մասուկներէն կ'ազատեն ու անկէ Մաքրարան կ'երկնան:

Կազը մաքրարան չգաղտնի փառելու ըլլանք՝ թէ

բացը տեղը կը լսայ եւ թէ գարշելի հոտ մը կ'ունենայ՝ որն որ ածխոյ արտաձեւ ու ջրածինքան ինքուէն կը պատճառի: Որպէս զի ասանք մեկիւր լայն խողովակէն ելած կազը կ'իյն լուծուածէ կ'անցնեն. մեծ կախանի մը մէջ 1 մաս պրած կ'իւր ու 24 մաս ջուր կը լեցնեն ու միշտ խառնելով՝ կազը բերող խողովակին ծայրը աս լուծուածին մէջ կը խափեն, որով կազին փասակար մասերը կ'իյն հետ միանալով՝ մէկալ գոտ մասը կ'իյն մէջէն կ'անցնի եւ ուրիշ խողովակով մը կազարան կամ Կաղաւտի ըստած ընդունարանին մէջ կը ժողվուի:

Կազարան կամ Կաղաւտի (կազմէղը) ըստածը Կաղաւտին ցողորմաձեւ պէս՝ ի թիւնէն մեծ

գլանաձեւ կամ գլանաձեւ աման մըն է, որն որ ջրով լեցուն աւաղանի մը մէջ մտած է (Կաղաւտին մէջ աւաղանը կ'էնէն կարուած նկարուած է) ու տակի կողմանէ մնայ: Վեր ջուրով կը լեցուի եւ վրայի կաղանէն ծայր կշտով մը հաւասարակութեան մէջ կը բռնուի: Մաքրարանէն եկող ա խողովակը տակի կողմանէ կազարանին մէջ կը մտնէ. եւ երբոր կազը գաղտն կը սկսի նէ կազը թէթէ. ըլլալով վեր կ'ըլլայ ու կաղարանին վերի կողմը կը ժողվուի եւ եկող կազին ճնշուածով կազարանը կը սկսի վեր ելլել. եւ եթէ երկարը ո խողովակի մը ձեռք ժողվուած կազը ուրիշ տեղ երկնալու ըլլայ՝ կազարանը նորէն վար կ'իջնայ ու գաղտն կազին տեղ ջուր կու գայ: Ուրիշ տեղերու հետ հաղորդութիւն ունեցող ո խողովակը ծորակ մը ունի որ ուղուած տեսն կը բացուի ու կը գողուի եւ կազը կը կառավարուի. ասկէ ելող կազը գլանաձեւ խողովակներու մէջ բաժնուելով ու ձիւղաւորուելով ամեն դի կը տարածուի, փողոցներու մէջ, խանութներու, տներու եւ այլն:

Տակառաւոր մը (Թանկ մը) ածխաքարէն 1400 խորանարդ ոտք կազ կ'ըլլայ. եւ մի միջին չափաւոր ըլլայ մը մտած մը մէջ 5/6 խորանարդ ոտք կազ կը սպառէ: Ենչպէս որ վերը յիշեցնեմ՝ ածխաքարը պրելու եւ կազը ելլելու տակն ուրիշ երկրորդական արդիւնքներ կամ նեւթեր ալ յառաջ կու գան. ասոնցմէ սոճինն է Կոգ ըստածը՝ որն որ ուղուած ածխաքարին աւելորդին է. տակիս իւրեւն ածուխ կը գործածուի եւ նոյն իսկ կազին փական մէջը կը գործածուի եւ խիստ ընդունելիս կը պատճառէ. ասկէ ցտ մաքրարանէն ելած աղաւա կ'իյն լուծուածը կրնայ իրեն պարարտացուցիչ նիւթ աղբի տեղ գործածուիլ. իսկ մնացած կուպին գործածութիւնները արդէն յայտնի է, ինչպէս քանչաւ կամ Լորաւելու, ցնդողական եղեր շինելու, փառելու, եւ այլն, եւ նաեւ երկրորդ անգամ լուծելով լուսաւորութեան կազ հանելու կրնայ գործածուիլ:

1) Ինչ յիշուած եղանակաւ կրնայ փայտէն ալ նոյն կազը ելլել, բայց արդիւնքը աւելի քիչ կը ըլլայ. շատ փայտ եղած երկրներ կ'ընայ այսի գործածութիւն:

Լուսաւորութեան կազը եղերէ կամ տեղային ու կենդանական նիւթերէ հանելով՝ ինչպէս աւելի ուր կ'ընեն, բայց աւելի դիւրին է. ինչպէս որ ասոնց մէջ ածխաքարին պէս շատ օտար նիւթեր խառն չեն ըլլար. անոր համար կուպին գլանը, խառնուցիչը ու մաքրարանը դուրս կը մնան: Գլանաձեւ կաղանի մը մէջ գաղի ու կողմնորի կտու

րուանքներ զնեղով սաստիկ կը տարբերեն եւ լուսակ խողովակէ մը միտինակ եղը կախալին մէջ վազցնելով եւ եղին շորին հրաշէկ զոգն ու կ'ըմբարը շորափելով՝ կազը կը գտնուի եւ ջրով լեցուն ամանէ մը անցնելով կաղարանին մէջ կը ժողվուի: Աս կազին համար ամեն տեսակ եղ կրնայ գործածուիլ, աղաւտ, հոտած, գիրա եւ այլն: Անգղիայի մէջ նաեւ մարգաւ աղէն ալ լուսաւորութեան կազ հանելու սկսած են: Աղէրէ կազ հանելը կրնայ աստիճանական շէնքերու, գործարաններու, համար Կաղաւտ գործածութիւն եւ աւելի լուսաւոր կը փառի. Լուսինն ու ձիւթէն ելածները խիստ մաքուր են. սոճինն մէջ կէս սկայէն 30 խորանարդ ոտք կազ կ'ըլլէ, իսկ ետքինն մէջ 45 խորանարդ ոտք: Անգղիայի մէջ Լուսինն կամ բեւեկին իրեւն ամեն կազ հանելու համար՝ անտինն ելած կազին հետ ջուրէն ու ածուխէն ելած ջրածին ու ածխոյ արտա կազը կը միացնեն, որով տաւտ կազ կը ժողվուի:

Կազին շորս կազը հաղորդութիւն գետնի տակ թաղուած երկաթի կամ կաղարէ խողովակներու ձեռքը կը ըլլայ. ասոնց հետ ուրիշ կաղարէ բաւակ խողովակներ հաղորդուած կ'ըլլան որոնք տներու, կրպակներու, կանխեղներու մէջ մտնելով ելլելով սողալով երկնալով ձեռնով շինակութիւն վերջապէս արածայր արդարով մը կը վերջանան. աս արդար՝ որն որ ծորակի ձեւ ունի, կրնայ մէկ կամ շատ ծակ ունենալ: Ծորակը բարդութեան պէս կազը՝ որն որ կաղարանին մէջ ճնշուած վիճակի մէջ է՝ մեծ սաստիկութեամբ դուրս կը հոսէ եւ ծակին ուղղութեան համաձայն ամեն կողմ կ'ընայ հոսիլ, ուստի եւ փառելու աստիճան բոլոր հոսիլներէն, ուղղաձիւ, ծուռ, վերջապէս ամեն դիրք կրնայ ունենայ. ուր որ եղի կամ աղբորի կանխեղին կամ ձրագին բոլոր միշտ գեղ ի վեր ուղղուած կը փառի: Աղբուած ամեն կրնայ կաղին բացը մեծցուիլ պզտիկցուիլ եւ երկնան միւսեւ կէս ոտք երկայնութեամբ բոլոր կը փառի: Այսպիսի գիշերը ցորեկի գարձող, պայծառ, ձերմակ, անհոտ, անծուխ ու շարունակ բոցի մը՝ իր զանազան դիրքով ու ձեւերով բնարածակ արաջի մը մէջ հաղարաւոր անարտայի կանխեղներէ ձառապայթելու տակն ինչ քանակի տեսարան մը կազմելու միայն տեսողը կրնայ իմանալ: Եւրոպայի մէջ շատ տեղ նաեւ շարունակ կամ երկի կաղին կանխեղներ ալ հնարած են, որոնք տեսան վախճանի շատ յարմար են:

Չփառուած կազին ընտելներ ընենլու ըլլանք՝ կը գտնենք որ բողբոջին անգղին է, անախորժ հոտ մ'ունի. աս ալ գլանալու է որ աս տեսակ մեծ քանակութեամբ պատրաստուած կազը որչափ որ ալ մաքրուի բացարձակապէս մաքուր ու զուտ չկրնայ ըլլալ՝ պնակս որ կարող ըլլանք բսել թէ ջրածինն ու ածխածինն (ջՄ) զատ ուրիշ նիւթ մը փոքր քանակութեամբ մը չգտնուի. ուստի միշտ օտար նիւթեր ալ քիչ մը խառն կ'ունենայ, ուստի աղբեցութիւնը խիստ նուազ է: Լուսաւորութեան կազին վրայ տնենն աւելի դիմաւոր բանը ան է որ ինք թռնաւոր է եւ շատ ճնշուելու ըլլայ կը մեղքնէ. գործարարութեամբ Եւրոպայի մէջ ասոր փորձը շատ անգամ տեսնուած է. կանխեղին կամ խողովակին ծորակը գիշերը անգուղալ թէթամբ բոց թող տալով՝ շատ անգամ գոց խոցերը նոյն կաղով լեցուելով՝ քանոյող ընտելները կամ մեղած կամ կիսամեղ գուրս ելած են, նոյնպէս աս կաղով լեցուած տեղ մը ըստ պատահան ծորակ մը տարաւելու ըլլայ՝ մէկէն կազը կը բռնկի եւ մեծ փնա կրնայ պատճառիլ: (ասոր բարեբախտութեամբ անփոստ փորձը մաստիս Գլուրի համար լրագրի մը մէջ կարդացնել): Լուսաւորութեան կազին մէկ յատկութիւնն ալ ան է որ թիւնումին կաղին հետ խառնելով՝ խառնուրդին բոց մը տալու ըլլանք՝ մեծ պայթիւն ու շառաչիւն կը պատճառի: Եթէ լուսաւորութեան կազին սղրելն ետեւ ինչ արդիւնք ծնանելը իմանալ կ'ուզենք նէ՝ ինք ջրածինն ու ածխածինն բաղկացած ըլլալով՝ պայթելու ժամաւ

